

I/3/3-40

ISSN-0004-0711

ARCHIWISTA

BIULETYN KWARTALNY

Stowarzyszenia Archiwistów Polskich

Rok XIX

Nr 3/4 (74/75)

WARSZAWA

lipiec-grudzień

1983

REDAGUJE ZESPÓŁ

Zygmunt Kolankowski (redaktor), Andrzej Igielski,
Regina Piechota, Bolesław Woszczyński (sekretarz redakcji).

Adres Redakcji: Archiwum PAN
00-330 Warszawa, Nowy Świat 72 pok. 8

Rachunek bieżący w NBP: Stowarzyszenie Archiwistów Polskich
Zarząd Główny — Warszawa, NBP XV Oddz. nr 1153-5656-132

inv. 169

Bolesław Woszczyński

Warszawa

Wybrane problemy ustawy o narodowym zasobie
archiwalnym i archiwach

Pierwszą nowoczesną strukturę archiwów w Polsce tworzono w 1918 roku. Wyjściem do rozwoju działalności na polu archiwalnym stały się normatywy regulujące całokształt spraw z tym związanych. Podstawą był wówczas dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami. Na jego bazie formowana była sieć archiwów państwowych, a całokształtem problematyki zarządzał Wydział Archiwów Państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Swoje wartości zachował ten normatyw przez cały okres międzywojenny.

Po II wojnie światowej przystąpiono do tworzenia nowych założeń strukturalno-organizacyjnych służby archiwalnej. Stwierdzić należy, że jej początki sięgają wyzwolenia części ziemi polskiej spod okupacji. Już w Lublinie, po lipcu 1944, zapoczątkowano działalność związaną z zabezpieczeniem archiwaliów. Dalej kontynuowano przedsięwzięcia na bazie jeszcze obowiązującego przedwojennego normatywu. Wreszcie 29 marca 1951 r. ukazał się nowy dekret o archiwach państwowych PRL. Na jego podstawie konstruowano nową strukturę archiwów szczebla centralnego, wojewódzkiego i powiatowego. Odpowiednia organizacja przetrwała do 1975 r., kiedy to — po zmianach w strukturze administracji terenowej — zaszła konieczność

weryfikacji państwowej sieci archiwalnej.

Po latach funkcjonowania powojennego dekretu - przystąpiono do pracy nad nowymi przepisami. Posjęte zostały wysiłki zmierzające do opracowania ustawy. Powstawały liczne wersje, które poddawano dyskusjom w ramach konferencji i zebrań specjalnie, w tym celu, organizowanym. Długie i usilne zabiegi doprowadziły do ważnego momentu - przekazania projektu ustawy archiwalnej do Sejmu. Wreszcie 14 lipca 1983 r. Sejm PRL uchwalił ustawę o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. Jej treść obowiązuje od 1 stycznia 1984 r., a w przeciągu 3 miesięcy wchodzi w życie zarządzenia wykonawcze.

x

Ustawa wprowadza nowe określenie "narodowy zasób archiwalny", który służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli /art. 2/. W jego skład wchodziły materiały archiwalne powstałe w różnych okresach, tworzone według różnych systemów kancelaryjnych i na różnych nośnikach informacji. Tym pojęciem objęte są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja finansowa, techniczna i kartograficzna, a także audiowizualna. W skład wchodzi więc źródła o wartości historycznej dotyczące... "działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych". Chodzi również o te materiały, które traktują o rozwoju życia społeczno-politycznego i gospodarczego - powstałe zarówno w przeszłości jak też powstające współcześnie /art. 1/.

Ustawa zawiera, dotychczas nie stosowane, pojęcia. Narodowy zasób archiwalny, w zależności od stosunku własności

materiałów archiwalnych, dzieli się na: 1/ państwowy zasób archiwalny oraz 2/ niepaństwowy zasób archiwalny /art. 2.2./. Dalsze ustalenia precyzują te określenia i jednoznacznie je definiują. Istotne postanowienia zawiera artykuł 4: zwierzchni nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Uwagę naszą zwrócić należy na określenie sposobu postępowania z materiałami archiwalnymi. Istotne znaczenie ma podział dokumentacji powstającej w organach państwowych i państwowych jednostkach organizacyjnych na: 1/ dokumentację stanowiącą materiał archiwalny, która jest przekazywana do właściwych archiwów państwowych oraz 2/ dokumentację inną niż wymienioną wyżej, która może ulec brakowaniu /art. 5.1./. Wyraźnie i jednoznacznie traktuje się o postępowaniu z materiałami archiwalnymi na tak zwanym przedpolu archiwalnym /art. 6/.

Ustawa postanawia, że organa państwowe oraz państwowe jednostki organizacyjne obowiązane są zapewnić odpowiednią ewidencję, przechowywanie oraz ochronę przed uszkodzeniem, zniszczeniem bądź utratą: 1/ powstającej w nich dokumentacji, w sposób odzwierciedlający przebieg załatwiania i rozstrzygania spraw, 2/ nadsyłanej i składanej do nich dokumentacji. Wskazania te dotyczą odpowiedzialności kierujących i zarządzających instytucjami, w których funkcjonują archiwa zakładowe. Następne artykuły rozstrzygają o postępowaniu z materiałami archiwalnymi wchodzącymi do państwowego zasobu archiwalnego, informują o ich niezbywalności i sposobie postępowania przy pierwokupie.

Ustawa, w obszernym ujęciu, rozstrzyga o problemach dotyczących państwowego zasobu archiwalnego. Artykuł 15 informu-

je, że tworzą go materiały archiwalne powstałe i powstające w wyniku działalności: 1/ organów państwowych oraz innych państwowych jednostek organizacyjnych, 2/ obcych organów władzy i administracji państwowej oraz innych organów jednostek organizacyjnych i organizacji, związków wyznaniowych, a także okupacyjnych jednostek wojskowych, jeżeli materiały te znajdują się w PRL. Właśnie te materiały archiwalne udostępniła się jednostkom organizacyjnym i obywatelom dla potrzeb nauki i kultury, techniki oraz gospodarki. Szczęólnego znaczenia i podkreślenia wymaga zapis artykułu 17: "materiały archiwalne są udostępniane po upływie 30 lat od ich wytworzenia, jeżeli nie narusza to prawnie chronionych interesów Państwa i obywateli". Mogą zaistnieć również okoliczności wcześniejszego udostępniania materiałów archiwalnych, ale o tym zdecydować może Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

Uregulowana została jednoznacznie funkcja i rola Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, który jest centralnym organem administracji państwowej w sprawach państwowego zasobu archiwalnego /art. 18.1./. Jego to powołuje Minister Nauki. Przy Naczelnym Dyrektorsze Archiwów Państwowych działa zaś Rada Archiwalna /jako organ doradczy i opiniodawczy/. Jej członków powołuje Minister na wniosek Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych ... "przedstawiony w porozumieniu ze Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich" /art. 20.1./. Dla naszych rozważań mają ważne znaczenie określenia zakresu działania Naczelnego Dyrektora, a wśród nich stwierdzenia, że koordynuje on działalnością archiwalną na terenie Państwa oraz sprawuje nadzór nad gromadzeniem, brakowaniem, ewidencją, przechowywaniem, opracowywaniem, udostępnianiem i zabezpieczaniem materiałów archiwalnych. Wreszcie Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych uprawniony jest

do kontroli jednostek organizacyjnych wchodzących w skład państwowej sieci archiwalnej w części związanej z wykonywaniem przepisów ustawy /art. 21. 2/.

Szczęólnego znaczenia nabiera określenie państwowej sieci archiwalnej. Zgodnie z postanowieniem ustawy /art. 22.1./ - tworzą je:

- 1/ archiwa państwowe
- 2/ archiwa państwowe wyodrębnione
- 3/ archiwa zakładowe organów państwowych i innych państwowych jednostek organizacyjnych
- 4/ archiwum Komitetu do Spraw Radia i Telewizji "Polskie Radio i Telewizja".

Dalej stwierdza się, że działalność archiwalną w zakresie państwowego zasobu archiwalnego prowadzą ponadto: jednostki organizacyjne, które posiadają powierzony zasób archiwalny, a także państwowe biblioteki i muzea, które gromadzą i przechowują materiały archiwalne wchodzące do państwowego zasobu archiwalnego. Takie ujęcie wyżej określonej sieci jest czymś nowym; z tych ustaleń wynika zakres czynności samych archiwów. Wysokie usytuowanie archiwów zakładowych nakłada również odpowiedzialność, za ich właściwe i poprawne funkcjonowanie, na kierowników organów państwowych. Archiwa te, jak też inne ujęte w sieci, prowadzą działalność, która obejmuje: gromadzenie, ewidencję, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczanie i udostępnianie materiałów archiwalnych oraz prace informacyjne /art. 23/.

Następne artykuły dotyczą funkcjonalności archiwów państwowych, które tworzy i likwiduje Minister Nauki - na wniosek Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych /art. 24.1./. Działalnością archiwów państwowych kierują dyrektorzy powoływani przez

Naczelnego Dyrektora. Nowym postanowieniem jest możliwość powołania, przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, rady naukowo-programowej przy danym archiwum państwowym - jako organu doradczego i opiniotwórczego /art. 24. 4/. Ustawa wprowadza jednolite określenie: "Archiwum państwowe"; nie obowiązuje już dotychczas używany człon nazwy: "wojewódzkie". Są więc archiwa państwowe o charakterze centralnym, obejmujące zasięgiem działania obszar całego państwa /art. 25.1/ oraz archiwa państwowe - nie mające charakteru centralnego, obejmujące zasięgiem działania obszar jednego lub kilku województw /art. 26.1/. Określony został też zakres działania archiwów państwowych, a w jednym z punktów wymienia się /obok kształtowania państwowego zasobu archiwalnego/ - kontrolę postępowania z materiałami archiwalnymi wchodzącymi do państwowego zasobu archiwalnego w archiwach zakładowych, w składnicach akt oraz jednostkach organizacyjnych z powierzonym zasobem archiwalnym /art. 28/.

Omawiając wybrane problemy z ustawy warto przybliżyć treść artykułu 29, który dotyczy archiwów państwowych wyodrębnionych. W stosunku do poprzednich ustaleń powiększyła się teraz liczba tych placówek. Jak wynika z zapisu, archiwami państwowymi wyodrębnionymi są: 1/ archiwum sejmu PRL, 2/ archiwum Rady Państwa, 3/ archiwa jednostek organizacyjnych podległych i nadzorowanych przez Ministrów - Obrony Narodowej, Spraw Wewnętrznych i Spraw Zagranicznych. Podniesona więc została ranga archiwów wymienionych w dwóch pierwszych punktach /poprzednio działały jako archiwa zakładowe/, które - jak się określa - gromadzą też zasób historyczny /art. 30/. Odmienne niż dotychczas, postępują archiwa państwowe wyodrębnione z materiałem archiwalnym, który - po 50 latach /od daty wy-

tworzenia/ - przekazują do archiwów państwowych o charakterze centralnym... "o ile nie naruszają to prawnie chronionych interesów Państwa i obywateli" /art. 32/.

Dla naszych rozważań wartości poznawcze mają dalsze stwierdzenia dotyczące archiwów zakładowych. Jak postanawia artykuł 33, archiwa te "tworzy się w państwowych jednostkach organizacyjnych, w których powstają materiały archiwalne", zaś wykaz tych jednostek ustala: Naczelnny Dyrektor AP - w odniesieniu do jednostek obejmujących działalnością obszar całego kraju oraz dyrektor właściwego archiwum państwowego - w odniesieniu do innych jednostek. Kierownicy wszystkich jednostek, w których działają archiwa zakładowe obowiązani są zapewnić prawidłowe ich funkcjonowanie w zakresie gromadzenia, przechowywania, ewidencjonowania i zabezpieczania materiałów archiwalnych, a ponadto klasyfikowania i kwalifikowania oraz przekazywania właściwym archiwom państwowym. Na kierowników jednostek nakłada się ponadto obowiązki wykorzystania odpowiednich materiałów archiwalnych - przed zleceniem prac projektowych /art. 34.1 i 2/. W ustawie wskazuje się na wartość zasobu archiwów zakładowych, który służy potrzebom jednostek organizacyjnych; zaznacza się również, że archiwa te nie mogą posiadać zasobu historycznego /nie dotyczy to archiwów szkieł wyższych/. Rozważania te należy uzupełnić jeszcze innym zapisem: w jednostkach organizacyjnych, które nie są objęte nadzorem archiwów państwowych - powstałą i powstającą tam dokumentację, nie mającą zastosowania w ich działalności, gromadzi się w składnicy akt /art. 36/. Następny artykuł /37/ reguluje postępowanie Naczelnego Dyrektora AP w stosunku do archiwum Komitetu d.s. Radia i Telewizji, które znalazło teraz swoje miejsce w państwowej sieci archiwalnej.

Jak już zaznaczono w omawianych zaspisach występuje problematyka związana z działalnością państwowych bibliotek i muzeów. W świetle tych ustaleń te spośród nich, które gromadzą i przechowują materiały archiwalne - w zakresie tych materiałów pełnią funkcję jednostek państwowej sieci archiwalnej. Posiadanie więc zasobu archiwalnego nakłada na nie obowiązki stosowania - w tej części - przepisów ustawy /art. 39/.

W kilku artykułach ujęte zostały nowe pojęcia wchodzące odtąd do słownika terminologii archiwalnej. Cały rozdział 4 ustawy traktuje o niepaństwowym zasobie archiwalnym, który tworzą materiały archiwalne nie będące ... "własnością państwowych jednostek organizacyjnych". Zasób ten - stwierdza się - jest ewidencjonowany i nieewidencjonowany. Ten ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny, jak określa artykuł 42, tworzą materiały archiwalne powstałe i powstające w wyniku działalności: 1/ partii politycznych, 2/ organizacji politycznych, spółdzielczych i innych organizacji społecznych, 3/ kościołów i związków wyznaniowych, 4/ innych niepaństwowych jednostek organizacyjnych. Z tego wyliczenia wynika, że w punkcie pierwszym znalazły się archiwa, które uprzednio zaliczano do grupy "wyodrębnionych", następne - były objęte nadzorem archiwów państwowych zaś o wymienionych dalej nie wspominały poprzednio obowiązujące normatywy archiwalne. Z chwilą ustanowienia działalności określonych wyżej jednostek organizacyjnych - ich materiały archiwalne /zgodnie z art. 44. 1/ stają się własnością Państwa i wchodzi do Państwowego zasobu archiwalnego. Również na te placówki organów niepaństwowych nakłada się obowiązek ... "ewidencjonowania, przechowywania i zabezpieczania materiałów archiwalnych wchodzących w skład niepaństwowego zasobu archiwalnego" /art. 45. 1/. Współpracę tych

archiwów z państwową siecią archiwalną określają porozumienia zawarte pomiędzy ich właściwymi organami a Ministrem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

Druga część rozdziału 4 dotyczy nieewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego, który tworzą materiały powstałe i powstające w wyniku działalności osób fizycznych, stanowiące własność tych osób lub ich prawnych następców /art. 46/. Materiały te mogą być przedmiotem obrotu odpłatnie i nieodpłatnie. Podkreślenia wymaga artykuł 48; stwierdza się w nim, że materiały, o których mowa wyżej, mogą być wpisane do rejestru niepaństwowego zasobu archiwalnego - na wniosek ich właściciela lub posiadacza oraz w oparciu o decyzję dyrektora właściwego archiwum państwowego. Właśnie te materiały objęte będą prawem do konserwacji na koszt Państwa w danym archiwum. Wreszcie z omawianą problematyką związany jest artykuł 51. Zawarte zostało w nim ważne postanowienie, z którego wynika, że dyrektor właściwego archiwum państwowego jest upoważniony do decydowania o zabezpieczeniu materiałów archiwalnych wpisanych do rejestru - włącznie z możliwością przeniesienia ich... "do archiwum aż do czasu ustania zagrożenia, jeżeli istnieje uzasadniona obawa ich zniszczenia, uszkodzenia lub wywiezienia za granicę bez zezwolenia...".

Ustawa, w rozdziale 5, zawiera przepisy karne. Istotne znaczenie mają postanowienia w odniesieniu do tych, którzy posiadając szczególny obowiązek ochrony materiałów archiwalnych, nie zabiegają o prawidłowe ich gromadzenie, zabezpieczanie i opracowanie. Przepisy przewidują kary pozbawienia wolności lub grzywny.

Ostatnie dwa rozdziały dotyczą: zmian w przepisach obowiązujących /6/ oraz przepisów przejściowych i końcowych /7/.

X

W sześćdziesięciu artykułach ujęte zostały najistotniejsze postanowienia związane z narodowym zasobem archiwalnym i archiwami. Ustawa - jak podkreślono - wprowadziła szereg nowych pojęć terminologicznych, które też, przynajmniej w części, otrzymały swoje definicje. Obowiązujące od 1 stycznia 1984 r. zapisy mają więc wymierne wartości praktyczne.

W omówieniu zwrócono uwagę na wybraną problematykę traktującą o materiałach archiwalnych, państwowym zasobie archiwalnym, państwowej sieci archiwalnej, archiwach państwowych i niepaństwowym zasobie archiwalnym. Na tle tych wszystkich rozważań wskazano na rolę i funkcję archiwum zakładowego. Regulując jego usytuowanie w organach państwowych oraz innych państwowych jednostkach organizacyjnych - ustawa nakłada też obowiązek na kierowników tych jednostek w zakresie sprawowania opieki nad archiwami.

Zrozumiałą jest rzeczą, że wszystkie ustalenia nie zaczęły funkcjonować natychmiast. Na to będzie potrzebny odpowiedni wpływ czasu, który wypełnić winna aktywna działalność wszystkich zaangażowanych w pracy związanej z gromadzeniem, zabezpieczaniem, opracowywaniem i udostępnianiem materiałów archiwalnych. Wówczas to - jak sądzić można - zostaną też przyswojone i wprowadzone do wszechstronnego obiegu archiwalnego ujęcia i postanowienia ustawy.

Władysław Stępnia

Warszawa

Zalecenia UNESCO w zakresie międzynarodowego
rozmieszczania archiwaliów

Wieloletnie prace UNESCO dotyczące rozstrzygania międzynarodowych sporów archiwalnych¹, w których uczestniczą archiwisci wielu państw świata za pośrednictwem Międzynarodowej Rady Archiwów² doprowadziły już obecnie do określenia wielu zasad i zaleceń. Zasady te i zalecenia zaakceptowane w 1978 r. przez Konferencję Generalną UNESCO na jej XX Sesji³ zostały we wrześniu roku następnego przekazane rządowi państw członkowskich tej Organizacji w formie listu dyrektora generalnego Senegalese M' Bow⁴.

Dalsze prace związane z tą problematyką prowadziła MRA, która w tym celu powołała specjalną grupę roboczą w składzie: F. Biljan, C. Kecskeméti, S. N. Prasad i E. Van Laar. Wyniki tego etapu działalności UNESCO zawarte zostały w kolejnym materiale przekazanym w maju 1981 r. służbom archiwalnym państw-członków MRA⁵. Obok zasad i zaleceń UNESCO zaprezentowanych w liście dyrektora generalnego zawiera on wykaz i omówienie różnego rodzaju typów umów międzynarodowych i porozumień wraz z obszernym aneksem klauzul archiwalnych traktatów mię-

dzynarodowych. Punktem wyjścia w opracowywaniu tych zasad międzynarodowego rozmieszczania archiwaliów było potwierdzenie faktu ich bezpośredniego związku z suwerennością każdego państwa, którego dotyczy dany spór archiwalny. Tym samym problemy związane z własnością i przekazywaniem archiwaliów w stosunkach międzynarodowych posiadają charakter prawny i winny być rozwiązywane metodą negocjacji i umów międzynarodowych, z wykorzystaniem norm międzynarodowego prawa publicznego w zakresie sukcesji państw⁶. Ważną wskazówką jest potrzeba uwzględniania w podejmowanych międzynarodowych regulacjach prawnych dotyczących rozmieszczania archiwaliów ich statusu w prawie wewnętrznym państw wraz z przyjęciem w stosunku do państw powstałych w wyniku procesu dekolonizacji zasady suwerenności działającej wstecz, tzn. uznanie statusu prawnego tych państw w okresie poprzedzającym uzyskanie niepodległości⁷.

Zalecenia dotyczące bezpośrednio materiałów archiwalnych skonstruowane zostały na podstawie dwóch zasad archiwistyki, które dotąd często uznawano za wzajemnie wykluczające się przy podejmowaniu decyzji w zakresie międzynarodowego rozmieszczania archiwaliów - proveniencji⁸ i pertynencji⁹. Ta niewątpliwie skomplikowana problematyka¹⁰, szczególnie aktualna po okresach wielkich wojen łączących się z poważnymi zmianami terytorialnymi między państwami, a obecnie w związku z procesem dekolonizacji¹¹, znalazła w ustaleniach UNESCO następujące rozwiązanie:

1. We wszystkich przypadkach przekazywania materiałów archiwalnych należy przestrzegać w stopniu możliwie największym zasadę proveniencji, zgodnie z którą archiwalia wytworzone przez dany organ administracyjny winne być

przechowywane w charakterze niepodzielnych jednostek i znajdować się w dyspozycji tegoż organu względnie jego prawnego następcy;

2. Jedyne wyjątek od zasady przedstawionej powyżej może mieć miejsce przy zastosowaniu pertynencji funkcjonalnej

Jest to nowe określenie w terminologii archiwalnej. Nie było ono dotąd stosowane w archiwistyce polskiej¹². Pokrywa się natomiast w istotnym stopniu z polską definicją windykacji materiałów archiwalnych¹³. Pertynencja funkcjonalna w tym sformułowaniu sprowadza się do obowiązku przekazania państwu-sukcesorowi dokumentów /zasobów archiwalnych/ pozwalających na wykonanie suwerennej władzy na danym terytorium. Materiały archiwalne tego rodzaju podlegają wydaniu na miejsce ich wytworzenia, tzn. bez względu na to, czy powstały w obrębie danego terytorium czy też poza nim. Są one własnością państwa-sukcesora i jego organów administracyjnych, a nie państw czy organów posiadających suwerenność nad tym terytorium w momencie ich wytworzenia.

W sytuacji, gdy w wyniku zmian terytorialnych między państwami zespół archiwalny względnie zasób danego archiwum wytworzony został przez organ administracji, której sukcesorami są dwa lub większa liczba państw, a nie może on być podzielony bez naruszenia jego wartości prawnej, administracyjnej i historycznej jako należyte rozwiązanie przyjąć należy koncepcję wspólnego dziedzictwa. Dzięki temu dany zespół archiwalny pozostaje na terytorium jednego z państw sukcesorów w stanie fizycznie nie zmienionym, tworząc część jego narodowej spuścizny archiwalnej. Państwo to przejmując na siebie obowiązek zarządzania nim i ochrony, a jego prawa do tego zespołu są takie same, jak pozostałych państw

sukcesorów.

Sformułowane przez UNESCO prawo do ciągłości historycznej narodów wykracza poza sprawy międzynarodowego rozmieszczania archiwaliów, zawierając wytyczne ich udostępniania w stosunkach międzynarodowych. Bazuje ono na stwierdzeniu, że każda zbiorowość narodowa posiada prawo do zachowania swej tożsamości ukształtowanej w wyniku procesu dziejowego, a solidarność międzynarodowa wymaga, by narody wspierały wzajemnie poczynania mające na celu ustalanie dotyczącej ich prawdy historycznej. Determinować to winno praktykę międzynarodowego udostępniania archiwaliów.

Ustalenia UNESCO zamyka stwierdzenie, że warunkiem podstawowym wykorzystywania w rozwiązywaniu międzynarodowych sporów archiwalnych powyższych zasad i wytycznych jest szeroka współpraca międzynarodowa przepełniona duchem wzajemnego zrozumienia połączonego z przestrzeganiem określonych zasad prawnych i moralnych.

Specjalna grupa robocza MRA opracowała na podstawie zasad i ustaleń UNESCO kilka wariantów porozumień międzynarodowych /zawieranych przez zarządy służb archiwalnych poszczególnych państw/ oraz traktatów /umów/ międzynarodowych dotyczących międzynarodowej współpracy archiwalnej i rozwiązywania sporów: 1/ bezterminowe porozumienie dotyczące wymiany mikrofilmów; 2/ średnio lub długoterminowe porozumienie o dostarczaniu mikrokopii; 3/ bezterminowe porozumienie o programach badań naukowych i mikrofilmowaniu, dotyczące dwóch względnie jednej z umawiających się stron; 4/ wielostronne porozumienie o programach badań naukowych względnie mikrofilmowaniu w jednym względnie w kilku krajach; 5/ umowa dwustronna o prawie przekazywania archiwaliów w przypadku sukcesji państw; 6/ porozumienie dwustronne o przekazaniu

kopii w przypadku sukcesji państw; 7/ umowa dwustronna o przekazaniu archiwaliów zawarta w celu rozwiązania sporu; 8/ porozumienie dwustronne o przekazaniu kopii w celu rozwiązania sporu; 9/ umowa dwustronna lub porozumienie dotyczące ustanowienia wspólnego dziedzictwa; 10/ umowa wielostronna lub porozumienie dotyczące ustanowienia wspólnego dziedzictwa; 11/ porozumienie dwustronne o wymianie oryginałów dokumentów archiwalnych; 12/ porozumienie określające zasady wykorzystywania i odtwarzania mikrofilmów przekazanych przez drugą stronę.

Wymienione typy porozumień i umów międzynarodowych zostały skonstruowane w sposób ograniczający do minimum przekazywanie oryginałów dokumentów archiwalnych. Cele poznawcze można osiągnąć na drodze wymiany czy przekazywania kopii oraz dzięki przyjęciu koncepcji wspólnego dziedzictwa, którego podstawą jest także dostarczanie mikrofilmów.

Wymiana mikrofilmów w myśl tych założeń służyć może trojakim celom. W pierwszej kolejności ma się przyczyniać do rozwoju współpracy międzynarodowej archiwów dzięki daleko posuniętym ułatwieniom w dostępie do archiwaliów obywateli innych państw i instytucji. Wyrazem najdoskonalszych ulepszeń w tym zakresie jest właśnie dostarczanie mikrofilmów. W dalszej kolejności może być ona uznana za płaszczyznę rozwoju kontaktów i wzajemnej wymiany informacji pochodzących z archiwów państw podzielonych sporami dotyczącymi przekazywania oryginałów, nie przesadzając równocześnie zasadniczych rozstrzygnięć. Może być w końcu uznana za substytut przekazania oryginałów, dając państwu przyjmującemu taki model rozwiązania sporu pełne prawo do wszechstronnego dysponowania mikrofilmami w zakresie ich

udostępniania, powielania, czy używania do celów komercyjnych. Ten model rozwiązywania sporów archiwalnych zalecany jest szczególnie w przypadku przyjęcia koncepcji wspólnej własności.

Na szczególną uwagę zasługują te propozycje, które łączą wzajemną wymianę mikrofilmów względnie ich jednostronne przekazywanie z opracowywaniem programów naukowo-badawczych. Porozumienia tego rodzaju dwu- lub wielostronne, określające odpowiedzialność strony przechowującej oryginały oraz stron zamawiających i otrzymujących kopie, mogą znaleźć wszechstronne zastosowanie w stosunkach międzynarodowych.

Największą nowością w stosunku do postulowanych dotąd metod rozstrzygania międzynarodowych sporów archiwalnych¹⁴ jest koncepcja wspólnego dziedzictwa. Postulat ten zaakceptowany przez Konferencję Generalną UNESCO nie jest obecnie stosowany w rozwiązywaniu międzynarodowych sporów archiwalnych. Nie zyskał także aprobaty wiedeńskiej konferencji ONZ, która zakończyła się przyjęciem 8.IV. 1983 r. Konwencji Wiedeńskiej o sukcesji państw odnośnie do mienia państwowego archiwów i długów. W interpretacji wielu państw-uczestników tej konferencji służyć miał ograniczeniu praw państwa-sukcesora do otrzymania należnych mu oryginałów archiwaliów zgodnie z regulacjami prawnymi zawartymi w tej konwencji¹⁵.

Jakkolwiek stanowisko konferencji wiedeńskiej wskazuje na znikome poparcie tej koncepcji ze strony najbardziej zainteresowanych państw, to jednak celowe wydaje się podanie jej ogólnej charakterystyki jako współczesnej tendencji myślowej dotyczącej rozwiązywania międzynarodowych sporów archiwalnych.

W myśl tej koncepcji wspólne dziedzictwo archiwaliów może być wprowadzone dzięki porozumieniu między zarządami archiwów dwóch państw w sytuacji, w której obejmuje ono zasięgiem swym jedynie sprawy udostępniania i mikrofilmowania. Umowa między państwowa winna mieć zastosowanie w tym przypadku gdy strony uznają, że ponosić będą razem koszty związane z przechowywaniem danych archiwaliów oraz zdecydować się na powołanie wspólnego organu zarządzającego. Zadaniem tego organu winno być przede wszystkim określenie priorytetów w zakresie porządkowania i mikrofilmowania. Podpisanie takiej umowy należy poprzedzić powołaniem międzynarodowej komisji mieszanej, w pracach której powinni uczestniczyć archiwiści.

Termin "wspólne dziedzictwo" obejmuje także archiwalia będące wspólną własnością dwu lub większej liczby państw. Wspólna własność archiwalna jest przy tym kategorią bardziej teoretyczną niż praktyczną. Może mieć ona zastosowanie w sytuacji, gdy żadne z zainteresowanych państw nie wyraża zgody na wyłączenie pokrywanie kosztów przechowywania zespołu archiwalnego wytworzonego w wyniku działalności dwu lub wielostronnego organu międzynarodowego względnie organizacji międzynarodowej.

Koncepcja wspólnego dziedzictwa archiwalnego różni się w sposób istotny od przedstawionej koncepcji wspólnej własności. Zespoły archiwalne tworzące to wspólne dziedzictwo są bowiem częścią składową dziedzictwa narodowego jednego z państw, podczas gdy pozostałe zainteresowane państwa posiadają jedynie szczególne prawa w zakresie ich udostępniania i mikrofilmowania. Winny być one przy tym konsultowane przy podejmowaniu prac związanych z klasyfikacją i in-

wentaryzacją tak zdefiniowanego wspólnego dziedzictwa archiwalnego, które jawi się jako najdoskonalsza forma realizacji prawa do ciągłości historycznej narodów.

Projekt prezyzyjnie określa procedurę przygotowywania i zawierania umów międzynarodowych w tym zakresie wraz z rozgraniczeniem kompetencji między ich stronami. Państwo, którego częścią dziedzictwa narodowego są zespoły archiwalne wchodzące w skład wspólnego dziedzictwa kilku innych, ponosi odpowiedzialność za ich bezpieczeństwo i warunki przechowywania, udostępnianie i mikrofilmowanie. Wspólnym obowiązkiem jest prowadzenie prac porządkowych i ewidencyjnych. O zakresie i terminach tych prac, a także innych sprawach związanych z zarządzaniem tą dokumentacją archiwalną, która uznana została za wspólne dziedzictwo kilku państw decydować winny stałe komisje mieszane. Stwierdzeniem zasadniczym w ocenie zasadności tej koncepcji jest zrównanie statusu prawnego otrzymywanych w tym wypadku kopii ze statusem oryginałów.

Ekspozowanie międzynarodowej wymiany mikrofilmów oraz propagowanie koncepcji wspólnego dziedzictwa jawi się jako podstawowy cel omawianych sposobów regulowania międzynarodowych sporów archiwalnych. W ten sposób zakres przekazywania oryginałów został w poważnym stopniu ograniczony. Autorzy przewidzieli trzy typy umów międzynarodowych, na mocy których następowałoby przekazywanie samych materiałów archiwalnych /sukcesja państw, rozwiązywanie sporów, wymiana akt przemieszczanych/. Przekazywanie oryginałów następuje w przypadkach zmian suwerenności na danym terytorium, w celu dostarczenia nowej władzy dokumentów potrzebnych do wypełniania jej funkcji. Ma to miejsce także w sytuacji, gdy wcześniej zawarta umowa sukcesyjna pominęła sprawy archiwaliów przyna-

leżnych do tego terytorium. Podlegają także zwrotowi archiwalia przemieszczone na skutek działań wojennych względnie bezprawnie zagrabione. Wymiana oryginałów dokumentów może także nastąpić na mocy technicznego porozumienia między zarządami archiwów w celu scalania rozbitych zespołów. W tej interpretacji przekazanie materiałów archiwalnych obejmuje zespoły wytworzone na danym terytorium, które następnie uległy przemieszczeniu oraz wytworzone poza tym terytorium przez władze, którym terytorium to podlegało. Zgodnie z zasadą proveniencji wydaniu podlegają całe zespoły archiwalne lub podobne do nich kompleksy materiałów archiwalnych. Natomiast mikrofilmowanie jeżeli jest przeprowadzane w stosunku do zespołów interesujących dwa lub większą liczbę państw, może obejmować zarówno cały zespół, jak i jego wybraną część. Celowe jest także wydawanie uwierzytelnionych kopii fotograficznych dokumentów /dotyczących np. wytyczania linii granicznych/.

Ważnym problemem są postulowane zasady udostępniania uprzednio przekazanych materiałów archiwalnych. Jeśli w umowie międzynarodowej nie zostały zawarte odnośne ograniczenia, dokumenty tego rodzaju winny być w pełni dostępne dla osób i instytucji państwa, które przechowywało je do momentu ich przekazania oraz osób i instytucji państw trzecich posiadających stosowne rekomendacje własnego zarządu archiwalnego. Na zasady udostępniania przemieszczonych w drodze umowy międzynarodowej archiwaliów nie powinny mieć wpływu zasady udostępniania stosowane w kraju przyjmującym, które uniemożliwiłyby ich wykorzystywanie przez przedstawicieli innych państw. Gdy umowa przewiduje ograniczenia w udostępnianiu na jej mocy przekazywanych archiwaliów, winny być one ściśle

sprecyzowane w aneksie. Dalsze postulaty dotyczą wprowadzenia do tekstu umowy postanowień związanych z finansowaniem operacji przekazywania dokumentów oraz obowiązku konserwacji. Postanowienia te zawierają więc postulat istotnego ograniczenia suwerennych praw państwa przejmującego archiwalia na mocy prawa międzynarodowego.

Wyrazem jeszcze poważniejszego braku konsekwencji są zastrzeżenia dotyczące warunków przechowywania dokumentów po ich prawomocnym przekazaniu. Przedłużają one praktycznie w nieskończoność prawa państwa, w którego władaniu znajdowały się dotąd te materiały. Zastrzeżenia te zawarte są w stwierdzeniu, że przekazanie oryginałów dokumentów archiwalnych nie może nastąpić wtedy gdy przejmujące je państwo nie jest w stanie stworzyć dla nich należytych warunków przechowywania. Owe "zadowalające warunki" oznaczają: odpowiedni stan i wyposażenie magazynów, posiadanie wykwalifikowanych kadr i gwarancje ich udostępniania zgodnie z odpowiednim zapisem umowy. Przekazanie dokumentów może być nawet przesunięte w czasie do momentu spełnienia tych warunków przez państwo przejmujące. W przypadku rozbieżności w ocenie tych warunków między państwami bezpośrednio zainteresowanymi przewiduje się postępowanie arbitrażowe. Podobne zastrzeżenia zostały sformułowane także w stosunku do warunków przechowywania mikrofilmów. Inny już charakter mają sformułowania dotyczące wymiany publikacji naukowych związanych z materiałami, które podlegały międzynarodowemu rozmieszczeniu.

Wspomniana procedura arbitrażowa przewiduje tworzenie specjalnych komisji z wyłącznym udziałem przedstawicieli państw trzecich /powoływanych na wniosek zainteresowa-

nych państw lub przez dyrektora generalnego UNESCO we współdziałaniu z MRA/, których rozstrzygnięcia winny być ostateczne i obligatoryjne dla państw-stron danego sporu.

Konwencja Wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do mienia państwowego, archiwów i długów z 8.VI.1983 r. jest aktem prawnym o kapitalnym znaczeniu dla rozstrzygania międzynarodowych sporów archiwalnych; dopuszcza też możliwość stosowania innych regulacji prawnych. Z tego względu przedstawione zalecenia i postulaty UNESCO mogą mieć istotne znaczenie w międzynarodowej praktyce eozmieszczania archiwaliów. Dokumenty te, obok innych cech wspólnych, zawierają wiele odmiennych postanowień, które z pewnością nie będą przyczyniać się do łagodzenia, a następnie likwidowania sporów międzynarodowych. Kiedy regulacje prawne konwencji ograniczają się do niezbędnego minimum prawa państw-poprzednika do akt podlegających przekazaniu państwu-sukcesorowi, sprowadzają je wyłącznie do zagadnień związanych z udostępnianiem, postulaty opracowane przez grupę specjalną MRA w bardzo poważnym stopniu zmierzają do ograniczenia kategorii akt podlegających wydaniu, prolongując przy tym prawa państwa-poprzednika do tych materiałów praktycznie na okres nieograniczony. Jest to sprzeczne z prawnym charakterem problematyki rozmieszczania archiwaliów w stosunkach międzynarodowych i zasadą suwerennej równości państw.

Dokumenty te są częściowo wyrazem dwóch odmiennych postaw i tendencji we współczesnej doktrynie i praktyce międzynarodowej związanej z dziedziczeniem archiwaliów między państwami. W podejściu do tego problemu Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ, która opracowała projekt Konwencji Wiedeńskiej oraz w stanowisku uczestników Konferencji ONZ,

podczas obrad której nastąpiło przyjęcie tejże konwencji, dominowały elementy prawne związane przede wszystkim z suwerenną równością państw. W tekście omówionych koncepcji i postulatów dominują natomiast elementy doktrynalne, wywodzące się z nie najlepiej interpretowanych zasad archiwistyki. Być może, że przesadne ograniczenie zakresu przekazywania oryginałów dokumentów archiwalnych w stosunkach międzynarodowych jest wynikiem dążenia do zapobieżenia anarchizacji międzynarodowych stosunków archiwalnych.

Na wnikliwą ocenę i badania możliwości zastosowania zasługują głównie postulaty dotyczące wymiany i przekazywania mikrofilmów. Słabą stroną tego ujęcia jest brak precyzyjnego rozgraniczenia między sytuacjami wymagającymi wydawania oryginałów od sytuacji, w których wystarcza przekazanie kopii. Uznanie mocy wiążącej zasady pertynencji archiwaliów /nawet z przymiotnikiem "funkcjonalna"/ zasługuje na pozytywną ocenę i uwagę.

Ogólna ocena zaleceń UNESCO, które były podstawą za-prezentowanej tu typologii umów i porozumień międzynarodowych nie jest więc jednoznaczna. Były one pomocne przy formułowaniu regulacji prawnych Konwencji Wiedeńskiej. Nie zawierają one jednak w odróżnieniu od tejże konwencji precyzyjnego rozgraniczenia między zasadami międzynarodowego rozmieszczenia i udostępniania materiałów archiwalnych. Ten brak precyzji może być przyczyną licznych komplikacji interpretacyjnych, zachęcając przy tym do wykorzystywania zasadnych zaleceń w celach sprzecznych z ich treścią i znaczeniem

Przykładów tego rodzaju wykorzystywania wyników prac UNESCO dostarczają archiwiści zachodnioniemieccy, starający się podporządkować je wymogom stanowiska prawnego i poli-

tycznego, jakie zajmuje RFN wobec konwencji bezwarunkowej kapitulacji i upadku III Rzeszy i zmian terytorialnych w Europie środkowej po II wojnie światowej¹⁶. Problem ten w pracach naukowych archiwistów zachodnioniemieckich stawiany był od momentu zakończenia wojny w sposób jednoznacznie zmierzający do uniemożliwienia przejęcia przez Polskę zasobu archiwalnego Ziem Zachodnich¹⁷. Wywoływało to uzasadnione protesty archiwistów polskich¹⁸. Na plan pierwszy tej rewizjonistycznej argumentacji wysunęła się z czasem problematyka przesiedleń ludności z ziem polskich po II wojnie światowej¹⁹. W RFN wykorzystano ten fakt do sformułowania tezy, że ludność może zabrać ze sobą zasób archiwalny terenów, na których zamieszkiwała przed przesiedleniem²⁰. Teza ta pozwalając może zarówno na podważenie zasady proveniencji, jak i zasady pertynencji w międzynarodowym dziedziczeniu archiwaliów. Ponieważ jednak została ona zaakceptowana wyłącznie przez RFN, czemu dała wyraz przede wszystkim Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ w trakcie prac nad przygotowaniem wspomnianej Konwencji Wiedeńskiej²¹, w archiwistyce zachodnioniemieckiej lansuje się nową jej interpretację, pozornie zgodną ze współczesnymi zasadami prawnymi międzynarodowego rozmieszczenia archiwaliów. Jaskrawe świadectwo tego stanowiska daje artykuł Klause Oldenhagena poświęcony omówieniu zaleceń UNESCO²². Autor skoncentrował uwagę na zaleceniach dotyczących stosowania zasad proveniencji i pertynencji funkcjonalnej oraz problematyce łączącej się ze wspólnym dziedzictwem oraz prawem do ciągłości historycznej. W odniesieniu do zasad proveniencji i pertynencji uznał fakt braku istnienia zasadniczych sprzeczności między nimi. Jest to stanowisko, które podzielają także polscy archiwiści²³. Z poprawną oceną spotkała się także pro-

blematyka łącząca się z prawem do ciągłości historycznej. Prawo to dotyczy zasad udostępniania archiwaliów w stosunkach międzynarodowych. Wysoką ocenę autora uzyskała w tym zakresie współpraca między archiwami PRL i RFN.

Zasadniczy sprzeciw wywołuje natomiast stwierdzenie, że zasada pertynencji może być wykorzystana w interesie przesiedleńców w RFN²⁴. Pośrednio informuje na temat możliwości takiego zastosowania tej zasady stwierdzając, że archiwa RFN włącznie z Fundacją Pruskiego Dziedzictwa kulturalnego nie muszą obawiać się dokumentu UNESCO w związku z archiwaliami pochodzącymi z ziem utraconych przez Niemcy po II wojnie światowej. Stosując to stwierdzenie w odniesieniu do Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturalnego pośrednio stwierdza, że dotyczy ono też zasobu archiwalnego ziem polskich tworzących zabór pruski do 1918 r. Zasób archiwalny "podległego" tej fundacji Geheimes Staatsarchiv w Berlinie-Dahlem składa się w przeważającej części z materiałów przynależnych Polsce²⁵. W przeważającej części pochodzą one z okresu rozbiorowego /XVIII-XX w./ i zostały wytworzone na terenie Pomorza, Wielkopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Jeżeli los tego rodzaju archiwaliów polskich jest dla archiwistów zachodnioniemieckich przesądzony jako "własność" niemiecka, to jaki może być ich stosunek do całego historycznego, a nawet współczesnego zasobu polskich Ziemi Zachodnich i Północnych?

Prowadzona przez władze państwowe i archiwalne RFN polityka faktów dokonanych w stosunku do polskiego mienia archiwalnego dowodzi, że nie liczą się one z możliwością zwrócenia go Polsce. W tej sytuacji "teza ludnościowa", w stosunku do której może mieć zastosowanie nawet zasada per-

tynencji nie ma bynajmniej na celu umożliwienia wydania Polsce należących do jej terytorium i dotyczących go archiwaliów. Skierowana jest ona przeciwko integralności zasobów przechowywanych obecnie w archiwach na Ziemiach Zachodnich i Północnych PRL²⁶. Klausowi Oldenhage nie wystarcza fakt, że polska państwowa służba archiwalna w pełni stosuje przyjęte w praktyce międzynarodowej i zalecane przez wyspecjalizowane organizacje międzynarodowe²⁷ zasady udostępniania materiałów archiwalnych. Podejmuje on próbę wykorzystania dokumentu UNESCO, opracowanego w celu ułatwienia rozstrzygania międzynarodowych sporów archiwalnych oraz rozwoju współpracy międzynarodowej, w tym zakresie, do podbudowywania sprzecznych z literą prawa międzynarodowego roszczeń zachodnioniemieckich do poważnej części polskiego narodowego zasobu archiwalnego. Podważa tym samym zasadność działań podejmowanych przez archiwistów wielu państw świata, mających na celu rozstrzygnięcie sporów archiwalnych zgodnie z postępowym rozwojem międzynarodowego prawa publicznego. Jest to przy tym stanowisko godzące w suwerenne prawa Polski do posiadania zasobu archiwalnego własnego terytorium.

Dokument UNESCO oraz postanowienia Konwencji Wiedeńskiej zamykają okres kodyfikacji międzynarodowego prawa archiwalnego. Prawo to w sposób jednoznaczny potwierdza zasadność twierdzeń archiwistyki polskiej na temat zasad międzynarodowego rozmieszczania archiwaliów.

P r z y p i s y

- ¹ Stanowiły one integralny składnik działań tej organizacji na rzecz zwrotu dóbr kultury państwom, które zostały ich pozbawione. Podstawowe opracowanie polskie tej problematyki: H. Nieć, Ojczyzna dzieła sztuki. Międzynarodowa ochrona integralności narodowej spuścizny kulturalnej, Warszawa-Kraków 1980. Sprawy rewindykacji materiałów archiwalnych w działalności UNESCO omawia T. Walichnowski, Przynależność terytorialna archiwaliów w stosunkach międzynarodowych, Warszawa 1977.
- ² Problematyce tej poświęcone były obrady VI Międzynarodowej Konferencji Okrągłego Stołu Archiwów w Warszawie w 1961 r. /Actes de la Sixieme Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives, Paris 1963/ oraz na XVII Konferencji tej organizacji w Cagliari 5-8 X 1977 r. /Dix-Septieme Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives, Cagliari 5-8 octobre 1977, "Fascicule" 1-3/. A. Klafkowski XVII Okrągły Stół Międzynarodowej Rady Archiwów "Archeion" t. 67, 1979, s. 291-293. Problematyka ta obecna była także w trakcie obrad XVIII Międzynarodowego Kongresu Archiwów w Waszyngtonie w październiku 1976 r. Cz. Biernat, VIII Międzynarodowy Kongres Archiwów w Waszyngtonie, "Archeion", t. 66, 1978, s. 221-240.
- ³ Dokument UNESCO CL/2671.
- ⁴ Dokument UNESCO 20 C/102.
- ⁵ Organisation des Nations Unies pour L'Education, La Science et la Culture. Programme General d'Information. Accords

- et conventions: modeles bilateraux et multilateraux relatifs aux transferts d'archives, par Charles Kecskeméti et Evert Van Laar, Paris, le 4 mai 1981, s. 23 + 7 + 46. /Wykorzystałem rosyjską wersję językową tego materiału/.
- ⁶ Zob. W. Stępnia, Klauzule archiwalne Konwencji Wiedeńskiej z 8 IV 1983 r., "Archeion", t. 79, 1984.
 - ⁷ Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ: nr 1514 przyjęta na XU Sesji w 1960 r. i nr 2625 przyjęta na XXV Sesji w 1970 r.
 - ⁸ Provenance /respect de l'intégrité des fonds d'archives/
 - ⁹ Pertinence fonctionnelle.
 - ¹⁰ Zob. W. Stępnia, Problemy międzynarodowego prawa archiwalnego w dorobku archiwistyki polskiej, "Archeion", t. 69, 1979.
 - ¹¹ S. S. Sowa, Wsiedmironoje rasprostranienije i ewolucija archiwów, Waszyngton 1976.
 - ¹² Polski słownik archiwalny, Warszawa 1974, s. 61
 - ¹³ Ibid. s. 87 /.../ Windykacja materiałów archiwalnych - - przejęcie przez jedno państwo materiałów archiwalnych powstałych na terytorium innego państwa, a dotyczących terytorium państwa przejmującego na zasadzie więzi prawnoustrojowych, zachodzących w momencie powstania tych materiałów pomiędzy ich twórcą a wchodzącym w grę terytorium państwa przejmującego.
 - ¹⁴ Nie oznacza to jednak, że jest to dotąd zupełnie nie znany sposób rozwiązywania międzynarodowych sporów archiwalnych.

- 15 Dokument ONZ: A/Conf.117/14-Vienna Convention on Succession of State Property, Archives and Debts; W. Stępnia, Klauzule archiwalne... op. cit.
- 16 Podstawowe i najnowsze opracowanie tego problemu w literaturze polskiej: L. Janicki, Republika Federalna Niemiec wobec terytorialno-politycznych następstw klęski i upadku Rzeszy, Poznań 1982, zob. też L. Gelberg, Normalizacja stosunków PRL-RFN, Warszawa 1978.
- 17 Np. A. Diestelkamp, Die Lage der deutschen Ostarchive, "Der Archivar", 1950, nr 2, szp. 78-94.
- 18 Np. Cz. Skopowski, Rewizjoniści wśród archiwistów NRF, "Archiwista", 1966, nr 4 /7/, s. 31.
- 19 Lippóczy, T. Walichnowski, Przesiedlenie ludności niemieckiej z Polski po drugiej wojnie światowej w świetle dokumentów, Warszawa-Lódź 1982.
- 20 Wypowiada się na ten temat m.in. H. Booms, Das Bundesarchiv. Ein Zentralarchiv 25 Jahre nach der Gründung/w:/ Aus der Arbeit des Bundesarchiv, t. 25, Boppard am Rhein 1978, s. 26.
- 21 Komisja Prawa międzynarodowego ONZ stwierdza jedynie na ten temat: /.../ It will then be for the predecessor State to ask the successor State for all facilities, such as microfilming, in order to obtain the archives necessary for administrative operations relating to its evacuated nationals /.../. /Dokument ONZ: A/Conf. 117/4, p. 60/. Na temat konsekwencji archiwalnych przesiedleń ludności nie ma żadnego zapisu w tekście Konwencji Wiedeńskiej.

- 22 K. Oldenhave, Richtlinien und archivische Grundsätze der UNESCO zur Beilegung von internationalen Konflikten um Archivalien, "Der Archivar", 1983, nr 2, szp. 173-176.
- 23 W. Stępnia, Problemy międzynarodowego prawa archiwalnego op. cit.
- 24 Autor używa tu określenia "wypędzonych" /vertriebenen/.
- 25 "Übersicht über die Bestände des Geheimen Staatsarchiv in Berlin-Dahlem, cz. 1-2, Köln und Berlin 1966-1967.
- 26 W. Stępnia, Zasada przynależności terytorialnej archiwaliów i jej zastosowanie w stosunkach PRL z RFN i Berlinem Zachodnim, /w:/ Prawne aspekty stosunków PRL-RFN. Wybrane problemy, Warszawa 1982.
- 27 W tym przede wszystkim przez Międzynarodową Radę Archiwów /Nadzwyczajny Kongres Conseil International des Archives przy UNESCO, Waszyngton 9-13 maja 1966, "Archeion", t.46, 1967, s. 209-211/.

Jerzy Pabisz

Wrocław

Wartość materiałów archiwalnych dla potrzeb
gospodarki narodowej i podniesienia jej efektywności.

Dyskusja prowadzona współcześnie nad wyjątkowo trudnymi sprawami gospodarki narodowej i drogami wyprowadzenia jej ze stanu kryzysu, obliguje również archiwistów do zwracania uwagi na znaczne możliwości wykorzystania myśli i szeroko pojętych doświadczeń przeszłości i także czasów nam współczesnych, które znajdują swój wyraz w dokumentacji archiwalnej, do rozwiązywania zagadnień gospodarczych i technicznych dnia dzisiejszego jak również w przyszłości. Jak bowiem wynika z badań międzynarodowych prowadzonych głównie przez UNESCO, a także doświadczeń archiwów państwowych w Polsce materiały zgromadzone w archiwach zawierają od kilkudziesięciu do kilku procent informacji ważnych dla aktualnych rozwiązań gospodarczych, naukowych i kulturalnych oraz prac studialnych. Myśl twórcza, dokumentacja techniczna, czy inne dane zawarte w różnorodnych materiałach archiwalnych, były dotychczas w Polsce wykorzystywane w małym stopniu do rozwiązywania różnorodnych problemów, które przynosiło życie. Tymczasem właściwe wykorzystanie tych wartości pozwala skrócić np. okres technicznych rozwiązań praktycznych. Bardzo wymownym przykładem mogą być rezultaty wierceń geologicznych wykonanych niekiedy w dość odległej przesz-

łości, których współczesna wartość jest oczywista. Podobnie wartościowe mogą być plany i dokumentacja techniczna regulacji rzek na Dolnym Śląsku dla naprawy wałów, przebudowy śluz itp. problemów, które odsłania z całą wyrazistością kolejna powódź na tym terenie. Ogólnie więc część informacji zawartych w archiwach ma wymiar ekonomiczny i znaczący dla całości gospodarki, zwłaszcza w okresie gdy oszczędzanie musi być naszą dewizą.

Przedstawienia problemu nie ułatwia brak upowszechnienia wiadomości o archiwach. Z tych też względów przedmiotem artykułu będą materiały przydatne dla wyżej nakreślonych celów, które zgromadzono przede wszystkim w archiwach państwowych, a z drugiej w różnych archiwach zakładowych przedsiębiorstw i instytucji.

Archiwa państwowe przechowują materiały wytworzone w poprzednich okresach historii oraz gromadzą najważniejsze archiwalia z instytucji oraz zakładów funkcjonujących współcześnie, po upływie ważności urzędowej archiwaliów. Zgodnie też ze swoimi zadaniami sprawują opiekę metodyczną nad archiwami zakładowymi. Poza zakresem działania archiwów państwowych pozostają archiwa partii i stronnictw politycznych, archiwa wojskowe i kilku innych instytucji. W ten sposób w archiwach państwowych została skupiona przeważająca większość różnorodnych w swoim kształcie świadectw przeszłości. Podobnie jak inne tego typu placówki w kraju Wojewódzkie Archiwum Państwowe we Wrocławiu skupia akta z ponad dziewięciu wieków /najstarszy dokument powstał w 1175 r./. Stanowią one istotną część narodowego zasobu archiwalnego i od wielu dziesiątków lat służą do badań dziejów Śląska, kultury itp. W tym też zasobie, zwłaszcza pochodzącym z czasów nam bliższych, istnieje duża ilość

danych dla różnych dziedzin współczesnej gospodarki i nauki. Okazuje się np. że w oparciu o materiały zachowane we Wrocławiu /mapy górnicze, dokumentację techniczną/ sprzed 80-laty przeprowadzono prace studialne przy usuwaniu wydarzenia losowego w jednej z kopalń na Górnym Śląsku. Na podstawie tych danych ustalono wstępnie zasięg tzw. kurzawki w pobliżu uszkodzonego szybu. Można wskazać przykłady wykorzystania archiwaliów dla rozwiązania spraw urządzeń podziemnych, urządzeń miejskich itp.

Prowadzone przez pracowników Archiwum badania o charakterze informacyjnym, pozwoliły na wytypowanie określonych grup archiwalnych ważnych dla gospodarki narodowej. Podjęto także opracowanie kart dokumentacyjnych o nowoczesnej formie zapisu, które od roku 1976 zaczęto rozprowadzać do zainteresowanych instytucji i zakładów. Od roku 1977 funkcjonuje przy Archiwum zespół naukowo-badawczy skupiający przedstawicieli siedmiu archiwów wojewódzkich Polski zachodniej, który wypracowuje metody wykorzystania materiałów archiwalnych dla gospodarki. Przez organizowaną systematycznie współpracę z określonymi grupami specjalistów /geologów, górników, rolników itp./ i współpracę z uczelniami zorganizowano konferencje interdyscyplinarne oraz publikacje, w których nie tylko określono możliwości wykorzystania archiwaliów, ale także przygotowano informacje do wdrożenia praktycznego.

Do ważniejszych prac Archiwum należy katalog wydany wspólnie z Akademią Rolniczą we Wrocławiu i WAP do problematyki gospodarki stawowej i hodowli ryb. Podobną pozycję nt. poszukiwań węgla brunatnego wydano wspólnie z "Poltegorem" we Wrocławiu. W obydwu pozycjach podano informacje, które bezpośrednio mogą służyć praktyce, jak np. dawne rozmiesz-

czenie stawów na Dolnym Śląsku. Jest to ważna informacja przy rozwoju hodowli ryb. Istotne znaczenie teoretyczne i praktyczne miały konferencje organizowane ze szczególnie dużym udziałem historyków, geologów, górników i archiwistów. Pierwsza z nich, w roku 1977, ze szczególnie dużą inicjatywą i zaangażowaniem prof. dr Stefana Inglota znanego uczonego, otworzyła szeroką współpracę Archiwum z przedstawicielami tych dyscyplin nauki. Kolejna konferencja zorganizowana 17 czerwca 1981 r. w Katowicach z udziałem środowiska wrocławskiego podjęła temat "znaczenie materiałów archiwalnych dla bezpiecznego prowadzenia robót górniczych". Należy także dodać, iż w listopadzie 1979 roku zorganizowano wspólną z Urzędem Wojewódzkim we Wrocławiu konferencję dotyczącą wykorzystania archiwaliów dla potrzeb województwa. Z przyczyn niezależnych od Archiwum materiały te nie zostały opublikowane. W tym wymieniona konferencja różniła się od poprzednich.

Prowadzona przez Archiwum informacja o charakterze adresowanym poprzez karty dokumentacyjne, referaty tematyczne, wydawane informatory i katalogi, pozwoliła na spopularyzowanie materiałów archiwalnych oraz wdrożenie wielu przekazów do praktyki gospodarczej. Jednym z wyrazów zachodzących zmian jest rosnąca liczba inżynierów korzystających ze zbiorów Archiwum. Jak okazała praktyka w wielu przypadkach uniknięto wierceń geologicznych lub zmniejszono ich zakres /np. przy remoncie basenów kąpielowych na Stadionie Olimpijskim/, skrócono zakres prac przy przebudowie innych obiektów. Zostały przygotowane materiały do tam i słuz na Odrze itp. Prace te wykonali pracownicy Archiwum w ramach pracy obok innych zadań bez dodatkowych nakładów finansowych. W ten sposób archiwa

państwowe Dolnego Śląska wniosły istotny wkład do gospodarki narodowej, który jak można oceniać wyraża się co najmniej setkami tysięcy złotych.

W oparciu o te doświadczenia celowym jest wysunięcie postulatu, aby przy rozwiązywaniu problemów gospodarczych i planów narodowych zarówno w skali makro- jak i mikroregionalnych były wykorzystane dane zawarte w materiałach archiwalnych. W pewnej mierze rozwiązuje ten problem zapis art. 34 u. 1 i 2 ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 14 lipca 1983 /Dz. U. nr 38 poz. 173/ obligujący kierowników jednostek, w których działają archiwa zakładowe do wykorzystania odpowiednich materiałów archiwalnych przed zleceniem prac projektowych. Tylko w ten sposób można uniknąć swego rodzaju "dublowania" określonych działań. Niezbędne jest włączenie archiwistów do realizacji planów węzłowych, zarówno do tematów wymienionych poprzednio jak i dalszych /np. gospodarki żywnościowej, przebudowy zabezpieczeń przeciwpowodziowych itp./. Koniecznością staje się dążenie, aby formy współpracy z archiwami były prowadzone w sposób stały już od fazy przygotowania projektu, prac studialnych i realizacji projektów dużych planów. Być może, że będą niezbędne umowy zawarte między Archiwum i zainteresowanymi instytucjami. Są to jednak problemy możliwe do rozwiązania, zwłaszcza że Archiwum służy już daleko idącą pomocą gospodarce. Są to jednak sprawy wtórne jeśli się zważy wartość uzyskanych danych. Dodajmy, że dotychczas środowiska administracji państwowej nie udzielały prawie żadnej pomocy Archiwom na Dolnym Śląsku. Wskutek braku tej pomocy np. w województwie wałbrzyskim archiwa państwowe funkcjonują w niezwykle trudnych warunkach lokalowych.

W tym też kontekście należy rozpatrywać funkcję archiwów zakładowych i potrzebę pełnego wykorzystania materiałów w nich zawartych do rozwiązywania spraw aktualnych. W praktyce okazuje się, że archiwa zakładowe zawierają nierzadko bardzo ważne projekty, ekspertyzy, czy dokumentację innych prac wykonanych przed laty, które są zapomniane lub wskutek złego prowadzenia archiwum zakładowego nie mogą być ponownie wykorzystane. W takich przypadkach prace podejmuje się "od zera" w warunkach, kiedy istniejąca już dawniejsza dokumentacja może skrócić nie tylko okres studialny danej pracy, ale nierzadko w istotny sposób ją przyspieszyć. Nie wykorzystanie starszej dokumentacji przynosi ewidentne straty, których nikt nie obliczył. Nie ma także ustaleń w jakim stopniu tego rodzaju sytuacja obciąża całą gospodarkę narodową. Na zasadzie porównania z archiwami dobrze funkcjonującymi w gospodarce są możliwości takich ustaleń. W niektórych bowiem zakładach produkcyjnych, czy naukowych połączono z bardzo dobrymi efektami archiwa zakładowe z zakładowymi ośrodkami informacji, co umożliwia właściwe wykorzystanie własnych zbiorów archiwalnych i unikanie dublowania prac oraz co jest szczególnie ważne skrócenie określonych działań. Nowoczesne rozwiązanie tego problemu umożliwia wspieranie danymi technicznymi z archiwów aktualnie wykonywanych prac, umożliwi właściwe wykorzystanie dokumentacji finansowo-ekonomicznej i administracyjnej oraz danych do spraw socjalnych /np. zaświadczenia z pracy/. Prowadzone na należytych poziomach archiwum zakładowe może być jednym z czynników ułatwiających prawidłowe funkcjonowanie zakładu, w zakresie wykorzystania informacji i także prowadzenia wewnętrznej kontroli. Prowadzona przez archiwa pań-

stwowe działalność wizytacyjna archiwów zakładowych i opieka metodyczna w tym zakresie na terenie trzech województw dolnośląskich /wrocławskie, legnickie, wałbrzyskie/ w ogólnej liczbie około 800 archiwów zakładowych daje pewien pogląd na poziom tych placówek. W wielu archiwach sytuacja jest trudna, co wyraża się doraźniej w obsadzie kadrowej lub jej braku w ślad za tym porządkowanie zasobu odbywa się niesystematycznie, co praktycznie uniemożliwia korzystanie bieżące z archiwum. Można wskazać także przypadki, że materiały o trwałej wartości historycznej /zwłaszcza z okresu PRL/ nie są otoczone należyłą opieką w archiwum zakładowym. Brak tradycji prawidłowego gospodarowania zasobem aktowym jest jedną z przyczyn. W niektórych przypadkach obowiązujące przepisy nie tylko nie zachęcają pracowników do korzystania z archiwaliów, ale ich wyraźnie zniechęcają. Wynika to także z określonych luk lub wręcz braków w obowiązujących przepisach, ale to już jest odrębne zagadnienie. Dodajmy dla kontrastu, że są kraje w których projektanci /np. przy przebudowie obiektów, dzielnic itp./ są zobligowani do zapoznania się z archiwaliami.

W warunkach poszukiwań rozwiązań usprawniających gospodarkę narodową, sprawą niecierpiącą zwłoki jest uwzględnienie tych problemów przy realizacji reformy gospodarczej. Niezbędnym jest zobligowanie przez czynniki najważniejsze wszystkich pionów nauki i gospodarki, do włączania informacji zawartej w archiwach do działań bieżących. Sprawą niecierpiącą zwłoki jest zobowiązanie zakładów do pełnego respektowania urządzenia archiwum zakładowego z właściwą obsadą kadrową i powiązania go z praktyczną działalnością. Ten pierwszy krok jest na Dolnym Śląsku tym łatwiejszy do zrea-

lizowania gdyż każdego roku opuszcza Uniwersytet Wrocławski grupa absolwentów archiwistyki. Ponadto także mogą podjąć taką pracę słuchacze Archiwalnego Studium Pomaturalnego przy Zespole Szkół Ekonomicznych nr 1. Archiwum Państwowe również służy pomocą w urządzeniu archiwum zakładowego przez różnego rodzaju formy szkolenia. Nie jest także wykluczone, że wynikiem potrzeba szkolenia pracowników inżynierskich w zakresie korzystania z informacji archiwalnej.

W świetle doświadczeń międzynarodowych i krajowych zbyt cenne są informacje zawarte w archiwach od zakładowego po państwowe, aby je pomijać lub korzystać tylko w formie wycinkowej. Proponowane działania mogą przynieść znaczne efekty ekonomiczne przy najniższych nakładach. W archiwach zakładowych poza pomieszczeniem i wygospodarowaniem etatu oraz wyposażenia w podstawowe sprzęty innych potrzeb nie wysuwa się w pierwszej fazie. Materiały zgromadzone w archiwach państwowych są często dostępne razem z kartami dokumentacyjnymi i informacją. Do korzystania z nich niezbędne jest przede wszystkim zrozumienie ze strony wszystkich potencjalnych odbiorców z uczelni, zakładów pracy, realizatorów tematów węzłowych by dostatecznie szeroko sięgać po te dane przy realizacji zagadnień związanych z gospodarką i innymi problemami.

I N F O R M A C J E A R C H I W A L N E

Wiadomości o archiwach w niektórych krajach świata

Komisja Rozwoju Archiwów przy Międzynarodowej Radzie Archiwów wydaje biuletyn pt. "CAD Information CDA". Ukazują się dwa zeszyty rocznie w jęz. francuskim i angielskim. Biuletyn przynosi wiadomości o funkcjonowaniu archiwów w krajach pozaeuropejskich, w krajach "trzeciego świata", zwanych też niekiedy krajami rozwijającymi się. Jest to tematyka prawie nieznana wielu środowiskom archiwistów w Polsce, zasługuje więc ona na chociażby krótkie omówienie na łamach "Archiwisty".

C h i n y. Najstarsze zachowane dokumenty chińskie pochodzą z XI wieku przed naszą erą. Były to teksty pisane na tabliczkach z kości zwierzęcej, są one dzisiaj cennym eksponatami muzealnymi.

Pierwszy budynek wzniesiony w Chinach z przeznaczeniem na archiwum powstał w roku 2006 p.n.e. Najstarszy budynek archiwalny w tym kraju, użytkowany jeszcze do dziś jako siedziba archiwum, został wybudowany w XIV wieku naszej ery.

Władze partyjne i rządowe Chin Ludowych poświęcają dużo uwagi sprawom archiwów. Obecnie w całym państwie działa 2650 placówek sieci archiwalnej. Na szczeblu centralnym istnieją trzy główne archiwa: 1/ archiwum w Pekinie /akta dawne od XIV w./, 2/ archiwum w Nankinie /akta historyczne od 1911 r., 3/ Centralne Archiwum Chińskiej Republiki Ludowej /utworzone w 1959 r./, przechowujące akta organów partyjnych i państwowych ChRL.

Poza tym 29 prowincji i rejonów autonomicznych posiada własne archiwa; w 110 jednostkach komunalnych istnieją archiwa historyczne, a w planach jest utworzenie 50 dalszych.

Zarząd Archiwów Państwowych ChRL jest odpowiedzialny za całą sieć archiwalną, ale administracja każdej placówki posiada pewną autonomię i jest finansowana przez administracyjny organ terenowy, na obszarze którego działa dane archiwum.

Zarząd Archiwów Państwowych ChRL spełnia następujące funkcje:

- 1/ wydaje wytyczne dotyczące zasad gromadzenia dokumentacji,
- 2/ przygotowuje akty prawne i przepisy archiwalne,
- 3/ przygotowuje plany rozwoju,
- 4/ kontroluje działalność archiwów w całym kraju,
- 5/ prowadzi badania ankietowe, z których sporządza sprawozdania dla najwyższych władz państwowych,
- 6/ podejmuje rozwiązywanie problemów zawodowych i technicznych, napotykanym w działalności archiwów i kieruje przygotowaniem i doskonaleniem kadr archiwalnych.

Zarząd Archiwów Państwowych ChRL zatrudnia 150 osób, ogółem w Chinach pracuje w archiwach ok. 200 tys. pracowników. W 1952 r. zapoczątkowano czteroletni kurs archiwistyki na uniwersytetach, następnie utworzono na ośmiu uniwersytetach chińskich wydziały archiwistyki, przygotowujące kandydatów na pracowników archiwów.

I n d o n e z j a. Archiwa Indonezji rozpoczęły swą działalność jeszcze za rządów kolonialnych w 1892 r. W 1949 r. archiwa zostały przekazane przez holenderskie władze kolonialne rządowi niepodległej Republiki Indonezji. Centralną instytucją indonezyjskiej sieci archiwalnej stało się Archi-

wum Narodowe /Arsip Nasional Republik Indonesia/. Przez szereg lat sprawowało nad nim opiekę Ministerstwo Oświaty i Kultury, lecz w 1974 r. Archiwum Narodowe zostało podporządkowane, jako samodzielna instytucja prezydentowi republiki, za pośrednictwem sekretarza stanu. Akt prawny z 1971 r. zawiera wytyczne działalności Archiwum Narodowego Indonezji, w zakres której wchodzi zabezpieczanie i ochrona dokumentacji, będącej częścią dziedzictwa narodowego. Archiwum Narodowe nadzoruje akta bieżącej działalności, zajmuje się ich selekcją, magazynowaniem i użytkowaniem przez publiczne archiwa historyczne.

Dyrektor Archiwum Narodowego w swej działalności korzysta z pomocy:

- 1/ dyrektora do spraw archiwów historycznych, który zajmuje się magazynowaniem, przejmowaniem, zabezpieczaniem i opracowywaniem zasobu oraz informacją archiwalną, księgozbiorami, dokumentalistyką i publikacją źródeł historycznych;
- 2/ dyrektora do spraw badań naukowych i rozwojowych dotyczących archiwów w zakresie dokumentacji i pomocy technicznej, poradnictwa odnoszącego się do akt ministerstw i urzędów, kontroli przestrzegania przepisów o dokumentacji i archiwach;
- 3/ dyrektora do spraw nauczania i doskonalenia archiwistyki, który zajmuje się doskonaleniem pracowników zarządzających aktami i pozyskiwaniem nowego personelu dla archiwów.

Archiwum Narodowe Indonezji znane jest z bogactwa zasobu, który obejmuje blisko 25 tys. mb. materiałów archiwalnych. Akta pochodzą z okresu od XVII wieku do czasów współczesnych. Archiwalia z czasów kolonialnych pochodzą z lat

1612-1942, składają się z dwóch rodzajów: akta rządu kolonialnego i akta archiwów lokalnych z całego archipelagu, w tym materiały związane z działalnością holenderskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej - przy czym główny zespół tych akt znajduje się nadal w Holandii. Dokumentacja z czasów niepodległości pochodzi przede wszystkim z instytucji rządowych i dotyczy aspektów społecznych, kulturalnych i politycznych życia narodowego; istnieją również niewielkie kolekcje wybitnych osobistości. Nowy dziesięciopiętrowy budynek, oddany do użytku w 1983 r., mieści archiwum audiowizualne, archiwum informatyczne i archiwum kartograficzne.

/wg "CAD Information CDA"

nr 10/1983/

Archiwa PZPR. Biuletyn nr 4 Warszawa, grudzień 1982, ss. 87

Kolejny zeszyt biuletynu wydawanego przez Centralne Archiwum KC PZPR zawiera następujące artykuły: B. Syzdek: Najbliższe zadania archiwów PZPR; N. Kołomejczyk: Publikacje pracowników Centralnego Archiwum KC PZPR w l. 1971-1981; W. Mroczkowski: Zbiory i spuścizny działaczy przechowywane w CA KC PZPR; H. Vosske: Działalność naukowo-badawcza Centralnego Partyjnego Archiwum NSPJ; N. Kołomejczyk: Regionalne dzieje polskiego ruchu robotniczego; A. Choniawko: Z doświadczeń Archiwum KW PZPR w Poznaniu w upowszechnianiu wiedzy historycznej; J. Paszta: Narada kierowników archiwów KW w Centralnym Archiwum KC PZPR w 1982 r.

Dział "Kronika" zawiera informacje o szkoleniach, praktykach, wystawach i wydawnictwach Centralnego Archiwum KC PZPR.

Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk nr 25 Warszawa, 1982 ss. 190

Biuletyn zawiera następujące materiały: opracowanie S. Chankowskiego: Źródła do dziejów Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu w zbiorach zagranicznych; inwentarze archiwalne; materiałów Władysława Dybowskiego /oprac. M. Wrzowska i L. Litwa/, materiały Ludwika Hirszfelda i Hanny Hirszfeldowej /oprac. M. Wrzowska i L. Litwa/; notatki bibliograficzne i omówienia, sprawozdanie Archiwum PAN za 1981 r.; wykaz opublikowanych inwentarzy zespołów przechowywanych w Archiwum PAN

Chmielewski Zdzisław: Kancelaria miejska na Ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1945-1950 Cz. I Szczecin, 1982 NDAP ss. 117. Cz. II Szczecin 1982 NDAP.

Opracowanie przedstawia proces kształtowania się i funkcjonowania kancelarii miejskiej na Ziemiach Odzyskanych w okresie istnienia administracji samorządowej w latach 1945-1950. Temat pracy był przedmiotem rozprawy doktorskiej, przygotowanej przez autora pod kierunkiem prof. dr Andrzeja Tomczaka. Obrona pracy odbyła się na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w 1975 r.

Publikacja składa się z następujących rozdziałów:

- 1/ Podstawy ustrojowe miast Ziemi Zachodnich i Północnych
- 2/ Organizacja i funkcjonowanie władz miejskich
- 3/ Organizacja i funkcjonowanie kancelarii miejskiej
- 4/ Archiwizacja akt miejskich z lat 1945-1950.

Opracowanie ze względów technicznych /"mała poligrafia"/ zostało podzielone na dwie części.

Chmielewski Zdzisław: Procesy aktotwórcze w polskich urzędach miejskich 1918-1939 Szczecin, 1983 NDAP i WAP w Szczecinie ss. 203

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów:

- 1/ Zagadnienie ustroju, organizacji i funkcji samorządów miejskich;
- 2/ Przepisy wpływające na procesy aktotwórcze;
- 3/ Przebieg toku urzędowania aparatu administracyjnego samorządów miejskich;
- 4/ kwestie funkcji informacyjnych akt, oraz ich powstawania, gromadzenia, klasyfikowania i przechowywania w urzędach miejskich;

Tekst opracowania uzupełniają tabele i wykresy przedstawiające m.in. obieg akt w świetle przepisów, obowiązujących w poszczególnych okresach. Jest to druga część omówionej poprzednio pozycji.

Informator archiwalny pod redakcją Z. Chmielewskiego Szczecin, 1982 WAP ss. 53

Dziesiąty z kolei zeszyt Informatora Archiwalnego WAP w Szczecinie poświęcony jest materiałom źródłowym do dziejów Pomorza Zachodniego znajdujących się w innych archiwach. Publikacja składa się z trzech informacji: 1/ B. Frankiewicz: Polonica i pomeranica w Rigsarchivet w Kopenhadze, 2/ M. Stelmach: Pomeranica kartograficzne w zbiorach Państwowej Biblioteki w Berlinie, 3/ J. Zdrenka: Regesty dokumentów zachodniopomorskich w archiwum gdańskim. Informator adresowany jest do historyków zajmujących się badaniem Pomorza Zachodniego.

Inwentarz akt Władysława Sikorskiego 1894-1940

oprac. A. Pałasiewicz, A. Piber, K. Sikorski, Warszawa 1983, ss. 114

Publikacja inwentarza akt gen. Władysława Sikorskiego przygotowana została staraniem Archiwum Akt Nowych i Biblioteki Narodowej; obejmuje inwentarz spuścizny archiwalnej, w której skład wchodzi dokumenty osobiste, korespondencja rodzinna, korespondencja związana z działalnością wojskowo-polityczną. Uzupełnieniem inwentarza jest informacja o materiałach dot. gen. W. Sikorskiego znajdujących się w innych zespołach Archiwum Akt Nowych, fotokopie wybranych dokumentów oraz zdjęcie portretowe na odwrocie karty tytułowej. Omawiany inwentarz nie obejmuje materiałów przechowywanych w Londynie w instytucie jego imienia ani zgromadzonych w innych zbiorach w Polsce.

Czesław JESIONEK

1925-1983

4 sierpnia 1983 r. zmarł Czesław JESIONEK, historyk i archiwista, działacz społeczny i polityczny, Sekretarz Generalny ZG SAP. Urodził się 30 października 1925 r. w Warszawie w rodzinie inteligenckiej, jako syn Leopolda i Jadwigi z domu Goebel. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1938 r. wstąpił do gimnazjum ogólnokształcącego. W okresie wojny i okupacji kontynuował naukę w szkole handlowej. W 1942 r. rozpoczął pracę w niemieckiej firmie Schicht-Lever w Warszawie jako praktykant biurowy. W lipcu 1944 r. został w łapance ulicznej zatrzymany i wywieziony na przymusowe roboty do Brosau, gdzie pracował jako robotnik w mleczarni.

Po wyzwoleniu zamieszkał w Chełmnie n/Wisłą. Wstąpił do ZWM i PPR; 1 marca 1945 r. rozpoczął pracę w Komitecie Powiatowym PPR jako instruktor. We wrześniu 1945 r. został przeniesiony do pracy w Komitecie Wojewódzkim w Bydgoszczy, gdzie został asystentem w Wojewódzkiej Szkole PPR. W mieście tym mieszkał do 1952 r. pracując w redakcji "Gazety Pomorskiej" jako kierownik działu listów od czytelników oraz jako zastępca kierownika Wojewódzkiego Ośrodka Szkolenia Partyjnego KW PZPR.

Chłonny wiedzy, wiele czytając i podnosząc swoje kwalifikacje, został w 1952 r. skierowany na aspiranturę do In-

stytutu Nauk Społecznych KC PZPR. Wrócił wówczas do Warszawy. Rozpoczął studia eksternistyczne na Wydziale Historii UW, uzyskując w 1955 r. tytuł magistra historii.

We wrześniu tego roku rozpoczął pracę w Komitecie Centralnym PZPR jako instruktor w Wydziale Propagandy. W wyniku reorganizacji aparatu partyjnego z dniem 1 stycznia 1957 przystąpił do pracy w Archiwum Akt Nowych jako kierownik oddziału akt wojskowych. 1 sierpnia 1958 przeszedł do pracy w Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR /od 1971 r. Centralne Archiwum KC PZPR/. W partyjnej służbie archiwalnej pracował do połowy 1981 r., tj. do przejścia na emeryturę. Pełnił funkcję kierownika działu mikrofilmów a następnie działu opracowania akt.

Niezwykłe ofiarny w pracy, na emeryturę przeszedł na skutek stale pogarszającego się zdrowia.

Przez całe życie był społecznikiem. Pełnił wiele funkcji partyjnych i społecznych. Od 1965 r. był członkiem ZG SAP następnie członkiem Prezydium i Sekretarzem Generalnym Stowarzyszenia Archiwistów Polskich.

Był człowiekiem skromnym, niezwykle pracowitym, powszechnie lubianym i szanowanym. Za pracę zawodową i społeczną odznaczony został wieloma odznaczeniami, w tym Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Za szczególne osiągnięcia dla rozwoju archiwów i archiwistyki otrzymał odznakę honorową za zasługi dla archiwistyki.

Józef Jakubowski

x

x

x

Kolega Czesław JESIONEK związał się z ideą utworzenia Stowarzyszenia Archiwistów Polskich jeszcze w czasie swej ponad półtorarocznej pracy w Archiwum Akt Nowych. Brał tam żywy udział w licznych dyskusjach koleżeńskich i wstępnych pracach przygotowawczych. Wszedł też w skład ścisłej grupy organizatorów, a od 1961 r. w formalną już strukturę Komitetu Organizacyjnego SAP. W 1963 r. znalazł się w gronie Tymczasowego Zarządu Głównego, a w następstwie tego wśród osób składających w dniu 29 listopada 1963 r. podpisy pod wnioskiem o zarejestrowanie Stowarzyszenia.

Na pierwszym Krajowym Zjeździe Delegatów Stowarzyszenia, 27 marca 1965 r. wybrany został w skład Zarządu Głównego. Gdy na II Krajowym Zjeździe Delegatów wszedł ponownie do Zarządu Głównego, ten powierzył Mu funkcję Sekretarza Generalnego Stowarzyszenia.

Na tym stanowisku - w osobie Kolegi Czesława JESIONKA - znalazł się człowiek ze wszech miar odpowiedni. Pracowity, doświadczony, wysoce odpowiedzialny, opanowany, skrupulatny i przykładowy - to wszystko w całości pełni gwarantowało sprawne funkcjonowanie kluczowej komórki organizacyjnej - jaką jest Sekretariat Stowarzyszenia i bezkolizyjną współpracę. W ciągu wielu lat wspólnego działania powstała pomiędzy Nim a aktywnym Prezydium ZG bliska więź koleżeńska, zrodziło się i ukształtowało wzajemne pełne zaufanie i przyjazne uczucia.

Kiedy w jesieni 1977 r. zawsze słaby stan zdrowia doprowadził Go do sytuacji poważnego zagrożenia - walcząc z chorobą dalej, w miarę słabnących sił aktywnie działał w Stowarzyszeniu. Postępująca choroba zmusiła Go wreszcie w październiku 1981 r. do wręczenia - w szpitalnym pokoju -

pisemnej rezygnacji z pełnionej funkcji. Zebrany w dniu 16 listopada 1981 r. na swym plenarnym posiedzeniu Zarząd Główny SAP podjął uchwałę przyjmującą z żalem do wiadomości Jego decyzję, wyrażającą Mu podziękowanie za ofiarną pracę i stwierdzającą, że związała ona "na trwałe Jego nazwisko z działalnością i rozwojem naszego Stowarzyszenia". "Kolega Czesław JESIONEK dobrze zasłużył się Stowarzyszeniu Archiwistów Polskich" - głosi uchwała.

Pomimo formalnej rezygnacji nadal żywo interesował się biegiem spraw Stowarzyszenia, dalej służył swym bogatym doświadczeniem i mądrą radą, dalej w czasie wszystkich spotkań sprawy Stowarzyszenia stawiał na pierwszym miejscu.

Kolega Czesław JESIONEK pozostawił po sobie wzór żarliwego działacza społecznego najwyższej próby.

Miarą Jego wkładu w pracę Stowarzyszenia jest fakt, że w dalszym ciągu w codziennym naszym działaniu korzystamy z wzorów pozostawionych przez Niego. Głęboki żal wywołany Jego zgonem trwa nadal.

Cześć Jego pamięci.

Zygmunt Kolankowski

Jan PORADZISZ

1927-1983

Dnia 12 grudnia 1983 r. zmarł w Krakowie mgr Jan PORADZISZ, historyk i archiwista, długoletni kierownik Oddziału Archiwum PAN w Krakowie.

Jan Poradzisz urodził się 10 czerwca 1927 r. w Osieczanach, pow. Myślenice w rodzinie rolnika, jako syn Jana i Marii z domu Batko. W 1948 r. otrzymał świadectwo dojrzałości w Państwowym Gimnazjum i Liceum w Myślenicach. W latach 1949-1954 studiował historię na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, uzyskując tytuł magistra historii w lutym 1954 r. po przedstawieniu pracy pt. "Z dziejów drukarstwa krakowskiego XV i XVI w.". Odtąd na stałe związał się z Krakowem i podjął pracę w zawodzie archiwisty. 1 grudnia 1954 r. został zatrudniony jako asystent i pierwszy etatowy pracownik w Oddziale Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Zajmował się wówczas porządkowaniem akt gospodarczych Polskiej Akademii Umiejętności oraz opracowaniem indeksu osobowego akt Sekretariatu Generalnego PAU. Przygotowując rozległe nieraz kwerendy dla uczonych polskich i obcych, dotyczące nie tylko spraw majątkowych i organizacyjnych PAU, lecz także dziejów nauki, uzyskał dobrą orientację w aktach tego zespołu.

W 1964 r. Jan Poradzisz przeszedł do grupy dyplomowanych pracowników dokumentacji naukowej i od 1 maja t.r. zatrudniony został jako adiunkt. Z dniem 1 maja 1969 r. uzyskał awans na stanowisko dokumentalisty dyplomowanego, a od 1 sty-

eznia 1977 - starszego dokumentalisty dyplomowanego.

1 maja 1963 r. objął funkcję kierownika Oddziału Archiwum PAN w Krakowie. Nadal zajmował się porządkowaniem i melioracją, a następnie konserwacją akt Polskiej Akademii Umiejętności. Ponadto prowadził intensywne starania o pozyskanie spuścizn po uczonych z krakowskich placówek naukowych. Dzięki umiejętnym i taktownym zabiegom zgromadził ponad 50 spuścizn, w tym wiele cennych, nie zniszczonych w czasie wojny. Ogłosił inwentarz opracowanych przez siebie materiałów orientalisty Tadeusza Kowalskiego /"Biuletyn Archiwum PAN" nr 16, 1973 r./. Gromadził także akta z zakresu działalności bieżącej placówek PAN w Krakowie w ramach sprawowania opieki nad narastającym zasobem archiwalnym. Napisał kilkanaście not informacyjnych do obu wydań "Przewodnika po zespołach i zbiorach Archiwum PAN" /1965, 1978/. Ponadto opublikował kilka artykułów omawiających powstanie i działalność oraz materiały archiwalne Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Opracował również artykuł dotyczący dziejów Komisji Balneologicznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego.

Przygotowywał rozprawę doktorską pod kierunkiem prof. dr Józefa Buszki pt. "Działalność polityczna konserwatystów krakowskich w latach 1918-1935", zbliżając się do jej ukończenia. Ogłosił drukiem kilka artykułów i publikacji źródłowych, poświęconych dziejom tego ugrupowania, m.in. "Krakowski obóz prawicy wobec wydarzeń 1923 r." /Praca zbiorowa "Rok 1923 w Krakowie", 1978/.

Wiele energii i starań Jan Poradzisz poświęcił sprawie zapewnienia odpowiedniego lokalu dla Oddziału Archiwum PAN, by wreszcie w 1980 r. przejąć w samodzielne administrowanie odbudowaną kamienicę przy ul. Św. Jana 26, gdzie Oddział otrzymał

pomieszczenie polepszające jego sytuację. Jako kierownik Oddziału szczególnie był pochłonięty zagadnieniami przeprowadzek i układu archiwaliów w nowych magazynach. Niedługo jednak dane mu było cieszyć się lepszymi warunkami pracy i przechowywania zbiorów.

Jan Poradzisz był członkiem Stowarzyszenia Archiwistów Polskich od 1964 r. i aktywnym działaczem Oddziału tego Stowarzyszenia w Krakowie. W latach 1965-1967 pełnił funkcję członka Zarządu Oddziału SAP w Krakowie, a w latach 1980-1983 był wiceprzewodniczącym Zarządu Oddziału.

Podczas jubileuszu 25-lecia Archiwum PAN w 1979 r. Jan Poradzisz został odznaczony za osiągnięcia w pracy zawodowej honorową odznaką "Za zasługi dla archiwistyki".

Oddział Archiwum PAN w Krakowie stracił kierownika, który ponad 20 lat aktywnie i sprawnie prowadził jego działalność. Powierzone sobie obowiązki pełnił z wielkim osobistym zaangażowaniem i z pełnym poczuciem odpowiedzialności. Pozostaje po nim trwała pamięć jako o człowieku skromnym, mało oczekującym dla siebie od innych, a jednocześnie tak wiele wymagającym od siebie, dobrym koledze, pełnym serdecznej życzliwości dla bliskich i przyjaciół.

Został pochowany na Cmentarzu Bronowickim w Krakowie.

Hanna Dymnicka-Wołoszyńska.

S p r o s t o w a n i e

W "Archiwiscie" z 1983 r. nr 1/2 /72/73/ w dziale "Sprawy organizacyjne SAP" wkradł się błąd, polegający na pominięciu w informacji o składzie osobowym Zarządu Oddziału SAP we Wrocławiu na str. 47 kol. dr Janiny Pasławskiej - wiceprzewodniczącej Oddziału Wrocławskiego naszego Stowarzyszenia.

Redakcja Biuletynu Kwartalnika SAP "Archiwista" przeprasza kol. J. Pasławską, Zarząd Oddziału SAP we Wrocławiu i wszystkie zainteresowane osoby za mimowolną lecz przykrą pomyłkę.

SPIS TREŚCI

B. Woszczyński: Wybrane problemy ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach	1
W. Stępnia: Zalecenia UNESCO w zakresie międzynarodowego rozmieszczenia archiwaliów	11
J. Pabisz: Wartość materiałów archiwalnych dla potrzeb gospodarki narodowej	30
Informacje Archiwalne	38
Nowe Wydawnictwa Archiwalne	42
Z żałobnej karty	45
Czesław Jesionek (1925—1983)	45
Jan Poradzisz (1927—1983)	49
Sprostowanie	52

Cena numeru podwójnego 70 zł
dla członków SAP w prenumeracie

WDN. Zam. 619/84. Nakł. 1000 egz. T-70

Indeks 35162